

ФУНДАТОР ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ ПАТОФІЗІОЛОГІВ

©В.В. Файфура, М.Р. Хара, Ю.І. Бондаренко

Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського

Минуло 100 років з дня народження Еммануїла Наумовича Бергера – фундатора і першого завідувача кафедри патологічної фізіології Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. Він керував кафедрою протягом 18 років. У 1965 р. став доктором медичних наук, у 1966 р. – професором, у 1975 р. вийшов на пенсію. Коли в листопаді 1959 р. створили Тернопільське обласне товариство патологістів, його обрали першим головою.

Еммануїл Наумович пройшов довгий життєвий і творчий шлях і залишився у споминах як непересічна особистість, як типовий представник старої високоосвіченої інтелігенції. Він народився 02 (15) січня 1910 р. в Києві. Батько, працівник літографської майстерні, родом із Проскурова (тепер – Хмельницький), змалку зорієнтував сина на освіту, а неординарні здібності юнака на обманули батькових надій. Протягом 1930-35 років він студент лікувального факультету Київського медичного інституту. Після його закінчення вступив в аспірантуру при Українському інституті експериментальної медицини (м. Харків) і в 1938 р. захистив кандидатську дисертацію на тему “Парасимпатический медиатор и холинэстераза при нарушениях функций вегетативной нервной системы”. Наступного року він уже старший науковий співробітник цього закладу і одночасно асистент Харківського медичного інституту. На початку війни разом з інститутом був евакуйований у м. Чкалов (Оренбург), де викладав у ветеринарно-зоотехнічному інституті і медичному училищі. Після реєвакації працював доцентом Харківського медінституту до 1957 р., коли МОЗ УРСР направило його у щойно створений Тернопільський медичний інститут.

Еммануїл Наумович приїхав до Тернополя уже зрілою людиною, з великим багажем педагогічного і наукового досвіду. Старші покоління співробітників і випускників згадують про нього, насамперед, як про чудового лектора. 53 роки тому він започаткував лекційний курс на кафедрі патологічної фізіології. Першими його слухачами стали студенти збірного третього курсу, переведені з різних вузів України. Вони одразу ж оцінили виняткову лекторську майстерність тоді ще доцента Е.Н. Бергера. Його лекціям була притаманна академічність стилю і водночас простота викладу. Вони відзначалися чіткою внутрішньою структурою і бездоганною логікою. Приваблювало колоритне мовне оформлення

кожної лекції – вишуканий лексикон, точність визначень, барвистість метафор і порівнянь. Подача матеріалу йшла від фактів до теоретичних узагальнень з таким розрахунком, щоб студенти самі ставали учасниками інтерпретації експериментальних даних і формування наукових висновків. Пізніше лекції такого типу стали називати проблемними.

Природний хист проф. Е.Н. Бергер поєднував з ґрунтовною підготовкою до кожної лекції. Він систематично поповнював їх новою інформацією, почерпнутою з вітчизняних та зарубіжних джерел, але робив це досить зважено і обережно. Лише надійна, скрупульозно відфільтрована інформація, яка здобула визнання в науковому світі, вливалася в лекційний курс. Його ораторський талант знали і цінили не тільки співробітники і студенти Тернопільського медінституту, але й колеги з усього колишнього Союзу.

Еммануїл Наумович легко орієнтувався в науковій літературі завдяки тому, що добре знав іноземні мови. Ще в 1928 р. він закінчив курси іноземних мов і отримав кваліфікацію перекладача. Він вільно розмовляв англійською, без словника перекладав з німецької, французької та інших європейських мов.

В житті Еммануїла Наумовича неабияке значення мала його обізнаність з бібліографією. З 1932 р. він почав працювати практикантом бібліографічного відділу Київської обласної медичної бібліотеки, у тому ж році був призначений директором цієї бібліотеки і за сумісництвом – директором бібліотеки Київського медінституту. Після завершення навчання його направили на посаду директора Української державної медичної бібліотеки в Харкові, яку він займав до 1937 р.

Кожен, хто знав Еммануїла Наумовича, пам'ятає, як чудово володів він українською мовою і як вдало нею користувався. Коли весною 1958 р. керівництво Тернопільського медінституту звернулося до викладачів з пропозицією розпочати читання лекцій українською мовою, він перший відгукнувся на цю пропозицію і блискуче виконав обіцянку. Еммануїл Наумович добре знав українську мову ще з дитинства. Як сам він згадував, вирішальну роль тут відіграла позиція батька, а навчання в Київському медичному інституті припало на ті роки, коли там функціонувала кафедра українознавства. До речі, у 1923-29 роках її очолював поет М. Драй-Хмара.

Пройшовши школу класичного експерименту, проф. Е.Н. Бергер надавав першочергового значення дослідній роботі студентів на практичних заняттях. Під його керівництвом було створено оригінальний практикум з патологічної фізіології. Низку дослідів він розробив і впровадив у навчальний процес особисто у 1965–70 роках при вивченні тем “Крововтрати і їх наслідки”, “Розлади серцевої діяльності при порушеннях функцій центральної нервової системи”, “Роль спадковості в патології людини”, “Патологія нирок” та інші. Журнал “Патологическая физиология и экспериментальная терапия” (№ 1 за 1965 р.) опублікував методіку нового досліду на занятті “Киснєве голодування” з одночасною реєстрацією дихання, електрокардіограми і електроенцефалограми.

Велику роботу виконав Еммануїл Наумович по підготовці до друку і вдосконаленню змісту підручника патологічної фізіології Д.О. Альперна, що відзначив автор у передмовах до перших видань цієї книги (1940, 1949). На кафедрі патофізіології Тернопільського медуніверситету збереглися авторські екземпляри цих видань з теплими дарчими написами. Пізніше проф. Е.Н. Бергер був науковим редактором підручника “Патологічна фізіологія” (1977), створеного колективом науковців під керівництвом проф. М.Н. Зайка і удостоєного Державної премії Української РСР.

Напрямок наукової діяльності проф. Е.Н. Бергера склався в період його багаторічної роботи в лабораторіях, якими керував проф. Д.О. Альперн. Його дослідження були присвячені, головним чином, вивченню ролі хімічних медіаторів нервового збудження в діяльності нервової системи і в патогенезі її розладів. Початок вивчення ролі хімічних факторів нервового збудження науковцями харківської школи припадає на ті часи, коли хімічна теорія синаптичної передачі робила перші кроки. У спогадах, опублікованих з нагоди 125-річчя кафедри патологічної фізіології Харківського медичного університету, проф. Е.Н. Бергер згадує [1]: “Пройшло лише трохи більше 10 років з часу класичних експериментів Отто Леві (1921), і сама теорія ще значною мірою мала дискусійний характер. Д.О. Альперн один з перших включився в її розробку”. Ця тематика стала провідною в науковій діяльності проф. Е.Н. Бергера. Більшість його праць являють собою єдину логічну лінію досліджень у цій важливій галузі науки. Ще в Харкові Еммануїл Наумович провів експериментальні та клініко-фізіологічні дослідження, які доводили звільнення ацетилхоліну і роль холінергів в нервовій діяльності, в низці фізіологічних і патологічних реакцій організму, в патогенезі виразкової хвороби шлунка і

дванадцятипалої кишки. В Тернополі ним було продовжено дослідження нервово-гуморальної регуляції та її розладів при експериментальних порушеннях функцій надниркових залоз і щитоподібної залози, кисневому голодуванні, міокардіодистрофії. Результати їх знайшли відображення в докторській дисертації “О роли некоторых гуморальных факторов в деятельности нервной системы” (захищена в Ростові-на-Дону в 1962 році), а також у монографії [2]. Цю тематику кафедра розробляє і сьогодні.

Перебуваючи на пенсії, проф. Е.Н. Бергер не тільки продовжував узагальнювати свої наукові здобутки, але й займався громадською роботою. Він зібрав і опублікував цікавий матеріал про діячів єврейської культури на Тернопільщині під назвою “Під небом тернопільським” (журнал “Тернопіль”, 1993). У регіональному віснику “Тернопілля ’98-99” розповів про взаємини Івана Франка і Теодора Герцля, наслідком яких стала поема “Мойсей”. Ним зроблено низку публікацій про нобелівського лауреата Ш.Й. Агнона, уродженця м. Бучача Тернопільської області: “Самуїл Йосиф Агنون: Методологічні проблеми художньої творчості” (1995), “Шмуль Йосеф Агنون – лауреат Нобелівської премії” (1998). До 100-річчя з дня народження свого вчителя проф. Д.О. Альперна ним зроблено кілька повідомлень у газетах [3] і в матеріалах наукової конференції [4].

Еммануїла Наумовича до кінця життя не покидала пристрасть книголюба. Він не раз і з великим жалем згадував своє харківське зібрання, яке загинуло під час війни. У повоєнні роки він зібрав нову, досить обширну бібліотеку, на стелажах якої стояли цінні видання з різних галузей знань і різними мовами. У 1967 р. тернопільський художник Є.Т. Удін створив для неї екслібрис у вигляді стилізованої медичної емблеми – змії і чаші. Це був перший суто тернопільський екслібрис. Якраз у ті часи ця форма художньої творчості почала відроджуватися як предмет культури і колекціонування.

Але мало хто знає, що колекціонування книжкових знаків (екслібрисів) стало справжнім захопленням Еммануїла Наумовича, і він віддав йому понад чверть століття. Він проявив себе як невтомний шукач і завдяки обширному листуванню та особистим знайомствам з художниками зібрав їх понад 10 тисяч. Його колекція була однією з найбільших в Україні. Тематичні підбірки з неї Еммануїл Наумович неодноразово виставляв в інституті і в краєзнавчому музеї. Про них писала обласна газета “Вільне життя”. За бажанням власника колекцію передано в обласний художній музей, але в теперішньому вигляді (6134 екслібриси) вона недораховує, на жаль, 40 % колишнього матеріалу. 27 січня цього року захода-

ми художнього музею (директор – І.М. Дуда) було організовано і проведено обласну науково-практичну конференцію “Мистецтво екслібрису – історія, традиції, колекції”, присвячену 100-річчю з дня народження проф. Е.Н. Бергера, із залученням співробітників і студентів медуніверситету, художників, музейних і архівних працівників. В музеї було оформлено виставку екслібрисів із колекції ювіляра. На кошти музею “Видавництво Астон”

(Тернопіль) випустило комплект листівок (16 штук) із зображенням 34 екслібрисів.

Наукова і громадська діяльність проф. Е.Н. Бергера знайшла відображення в місцевій пресі [6], про нього згадано у виданні “Розвиток патофізіології в Україні” [7], його ім'я внесено в Тернопільський енциклопедичний словник [5].

Помер Е.Н. Бергер 7 листопада 1999 р., похований на Микулинецькому цвинтарі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер Э.Н. Заметки к истории изучения нейрорегуляторной регуляции в лабораториях, руководимых профессором Д.Е. Альперном // Нейрогуморальные механизмы патологических процессов: Сборник научных трудов Харьковского государственного медицинского университета. – Харьков: ХГМУ, 1996. – С. 21–23.

2. Бергер Э.Н. Нейрогуморальные механизмы нарушения тканевой трофики. – К.: Здоров'я, 1980. – 101 с.

3. Бергер Е., Файфура В. Пам'яті Данила Альперна // Медична газета України. – 1994. – № 43. – Грудень.

4. Бергер Е.Н., Файфура В.В. Вшанування пам'яті Д.О. Альперна // Україна і світова наука: Матеріали наукової конференції. – Тернопіль, 1997. – Вип. 2. – С. 3–6.

5. Дуда І., Файфура В. Бергер Еммануїл Наумович // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: Збруч, 2004. – Т. 1. – С. 102.

6. Файфура В. Еммануїл Бергер // Тернопілля '98-99: Регіональний річник. – Тернопіль: Збруч, 2002. – С. 643-644.

7. Хара М.Р. Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського // Розвиток патофізіології в Україні / За ред. О.О. Мойбенка. – К., 2009. – С. 252–266.